

Він ані ігнорує літературних батьків і колег, ані механічно дублює, а, “перетравлюючи” їхній досвід, увиразнює власний індивідуальний стиль. Отже, експериментування як із формальними, так і зі смисловими аспектами спрямоване у творчості Р.Бротігана, письменника, який торкнувся бітницького руху, був, за словами його друга М.Макклюра, “справжнім поетом диггерів”²⁷, на пошук адекватної художньої форми вираження світобачення та світовідчуття.

²⁷ *McClure M.* Ninety-One Things about Richard Brautigan. *Lighting the Corners: On Art, Nature, and the Visionary.* – Albuquerque, 1993. – P. 36-68.

Світлана Маценка

АВТОБІОГРАФІЧНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ У ТВОРЧОСТІ КРИСТИ ВОЛЬФ

“Коли я напишу і чи зможу взагалі ще колись написати книжку про далеку вигадану постать; я сама протагоністка, по-іншому не вдається, я сама виступаю об’єктом, сама поставила себе під удар.”
(*Вольф К.* “Одного дня щорічно”)

На глибоке переконання письменниці К.Вольф, для життя недостатньо лише його самого, голого життя, неописаного, неуспадкованого, непоясненого, необдуманого. Для послідовного, продуктивного життя як пізнавального процесу необхідна невтомна праця, передусім над тими комплексами минулого, дотик до яких викликатиме біль. У кінцевому ж підсумку така творча діяльність відкриває шлях до розуміння самої себе. “Справді, творчість усе більше й більше перетворюється для мене на ключ від воріт, за якими міститься невичерпна скарбниця неусвідомленого мною, на шлях до складів забороненого, дуже рано недопущеного та витісненого, на джерело основ, уяви й суб’єктивності... Жах із приводу того, як в індустріальних суспільствах відбувається селекція “корисних” сил і прагнень людини за рахунок її “некорисних” потреб і бажань, глибокий сум, викликаний наслідками цього розчленування та ампутації, — усе це, безумовно, знаходить своє відображення в тому, що я пишу”¹. Мистецтво К.Вольф визначає як єдине на сьогодні поле випробовувань для уявлень про цілісність людської суті. Тому авторка зазначає, що творчість для неї — це певний експеримент над собою. “Мені життєво необхідний зв’язок з іншим виміром у мені самій, необхідний для того, щоб не втратити почуття — моє місце тут...”², — стверджує вона. Отже, процес написання набуває екзистенційно важливого значення і стає простором існування та життєвою необхідністю. Для К.Вольф це означає, що відчувати справжнє життя можна “лише тоді, коли пишеш”³. Героїня оповідання “Немає місця. Ніде” Гюндерроде стверджує, що в поезії вона прагне зібрати себе в одне ціле, побачити себе, як у дзеркалі, пройти крізь себе і вийти за свої межі⁴. Творчість для німецької письменниці, за термінологією В. Беньяміна, — це “досвід самості”, а твір — єдина можливість пережити особистісну єдність. Тобто мета творчого акту — самореконструювання. Тексти К. Вольф — художні проекти розгортання екзистенційної суб’єктивності, текстуальна природа якої розкриває новизну, недетерміновану ззовні матеріалом, що його постачає світ. Творчим завданням виступає реалізація дешифрування “я”, що пригадає, розповідає, пише, і на основі чого здійснюється спроба відчутти, пізнати його

¹ *Вольф К.* От первого лица. Несостоявшиеся романы. Франкфуртские лекции. — М., 1990. — С.86.

² *Там само.* — С. 87.

³ *Wolf Ch.* Kein Ort. Nirgends. — Darmstadt und Neuwied, 1979. — S. 24

⁴ *Ibid.* — S. 45.

складові, створити з фрагментів закінчену картину, отримати змогу свідомо й упевнено сказати “я”. Я / самість / ідентичність стають основною темою творчості К. Вольф. Вимога автентичності, правдивості, яку ставить перед собою письменниця, забезпечує вкорінення розказаного нею у власній життєвій історії, при цьому автобіографічність і вигадка тісно переплетені між собою: з одного боку — оповідні простори, де нехудожній матеріал переосмислюється у вигаданий аж до “автобіографічної активності”, що безпосередньо не стосується матеріалу власного життя, а з другого — оповідь, у якій “я” майже зникає за нібито фактичним. Автобіографічна манера письма особливо увиразнює питання про ідентичність авторки. “Це соціально-історично індивідуалізоване Я організує свій досвід у вигляді літератури, розгортаючи його в процесі оповіді, рефлексивно пояснюючи його, синтезуючи його на основі всеосяжної біографічної моделі, відбираючи його, виокремлюючи, стилізуючи, шукаючи для нього відповідний мовний інструментарій і так через писання й мовчання, через сповідь і обман продукує життєву картину, яка стає доступною іншим”⁵, — пояснює П. Сльотердіяк. У центрі уваги опиняється не стільки конфронтація індивіда з суспільством, скільки його підпорядкованість “рольовому примусу”, що диктується історією.

Типові структури автобіографічного письма виявляються в нашаруванні різних рівнів сприйняття, що поетизуються як діалектична форма репрезентації жіночого, “видима одноманітність ролей — зовні та водночас утверджена й захищена суб’єктивність — усередині. Ідентичність в автобіографії виражається як упевненість у досвіді, тобто автобіографії значно менше передають проникнення в ідентичність, а більшою мірою відтворюють виникнення інтерпретаційних умов, необхідних для її пізнання”⁶. Авторка, що пише власну життєву історію, виступає об’єктом, суб’єктом вона стає, коли виявляється її Я, а отже, і Я діючого індивіда.

Автобіографічний проект К. Вольф становить собою поетологічну програму, одне із завдань якої полягає у трансформуванні індивідуальних спогадів у колективні. Усвідомлення письменницею того, що людина — об’єкт історії, змушувало її опрацьовувати досвід минулого й теперішнього, щоб неусвідомлене суспільством перейшло у сферу свідомості. 1970 року, розмірковуючи над німецькою історією, К. Вольф визначає свої художні задуми як прагнення описати пережите її покоління і відшукати для цього матеріалу, що важко спресовується у традиційний сюжет, відповідну форму. “Покоління, до якого я належу, пережило на порозі переходу з дитинства в дорослий світ падіння псевдоідеалів. Перша продуктивна фаза нашого самостійного життя — період, який найбільше формує людину, — збіглася з надзвичайно бурхливими, багатими на події та продуктивними фазами розвитку нового суспільства. Сильні імпульси, які виходили з цього розвитку, визначали наше світосприйняття... Мені ця ситуація завжди здавалася сприятливою. Та озируючись назад, очевидно, можна сказати, що злам у розвитку нашого покоління не минув безслідно для його внутрішньої зрілості. Йому було важко знайти нову спокійну самосвідомість... Можливо, наш внесок у літературу й повинен полягати в тому, щоб знайти мужність правдиво та безжально розказати про власний життєвий досвід”⁷. Історичний дискурс в автобіографічному ракурсі, аутопсія “буденного фашизму”, спогади в модусі подорожі, пам’ять і автентичність, переплетіння часопросторів — усе це сприяло відображенню особистісних переживань письменниці. К. Вольф знаходить формальний принцип часової конфігурації, який перетворює розказану історію на єдину та завершену. Письменниця створює оповідний дискурс, орієнтований на нарративне розуміння, джерелом якого служить “неперервне засвоєння — у ході історії — модальностей побудови інтриги”⁸. З цього погляду як власна, так і Велика історія втрачають однозначність, а їх осмислення й засвоєння стає метою нарративного маршруту, можливість подолання якого непередбачувана. Успіх, однак, полягатиме вже в самому

⁵ Sloterdijk P. Literatur und Lebenserfahrung. Autobiographien der Zwanziger Jahre. — München; Wien, 1978. — S. 6.

⁶ Tebben K. Literarische Intimität. Subjektconstitution und Erzählstruktur in autobiographischen Texten von Frauen. — Tübingen, 1997. — S.17.

⁷ Вольф К. От первого лица. Несостоявшиеся романы. Франкфуртские лекции. — С. 76.

⁸ Рикёр П. Время и рассказ. Конфигурация в вымышленном рассказе. — М.; СПб., 2000. — Т.2. — С.37.

артикулюванні табуєваних зон.

Для пояснення створеної К. Вольф моделі суб'єктивності та історичності А.Фінк послуговується основоположним для теорії пам'яті психоаналітичним концептом З.Фрейда "Nachträglichkeit" ("післядія") та "Zweizeitigkeit" ("двочасовість"), під яким розуміє "нелінійне часове структурування реальності в процесі її осягнення суб'єктом, який конститує себе в цьому процесі. Суб'єктивний досвід ґрунтується при цьому не на попередньому, безпосередньому чи емпатичному освоєнні світу цілеспрямованим суб'єктом, який презентує сам себе; він виникає більшою мірою лише як постфактум у протіканні дискурсивних практик, які прагнуть засвоїти те, що самі ж продукують"⁹. Тобто суб'єкт — не кінцевий продукт накопичених змістів, а, "так би мовити, супровідне явище, здатне бути зрозумілим у постійному виникненні. У цьому сенсі автобіографія — фігурація суб'єкта та його історії — розуміється як перформативна дія, коли перформенс означає, що висловлювання відтворює те, що воно називає"¹⁰. Тому у творах К.Вольф на передній план виходить спроба суб'єкта за допомогою мови відтворити й пояснити себе та свій світ. Скажімо, у романі "Образи дитинства" цей феномен тематизує суб'єкт, що пише. "Ідентичність у тому вигляді, в якому вона постає в кінці книжки, — зазначає А.Фінк, — множинна, у своїх межах проникна, плинна. Автобіографічний суб'єкт не виступає безумовним гарантом епістемологічної впевненості, як це постулювали раніше ідеалізовано-забарвлені теорії автобіографії; він зумовлений мовно й відчутний завжди лише тимчасово в різних текстуальних місцях, що розглядаються в автобіографії. Історія не слугує акумуляцією фактів, а виникає *post factum* у текстуальному просторі спогадів як комплексне взаємне впаковування минулого й теперішнього одне в одне"¹¹. При цьому особливо важлива "позиційність" суб'єкта, тобто "процесуальність і незакінченість проектів ідентичності, їх інкогерентність, змінність і, отже, їх гетерогенність та багатоманітність. Відповідно, влучніше було б говорити не про ідентичність, а про історію позиційованого суб'єкта. Така історія розповідала б про дискурсивні формації, комплексні системи правил, кодів і позначень, у консолідації та дестабілізації яких суб'єкт так само бере участь, як і у власній історії, якщо він вписується в них перформативно своєю історією і у своїй історії. Історією суб'єкта стають ті позиції, які виявляються, коли суб'єкт, попри все, продовжує плести сітку, в яку потрапив"¹². Отже, окреслюючись у дискурсивних полях як суб'єкт, оповідач у творах К. Вольф водночас презентує велику кількість позицій, які, перетинаючись, уможливають нове визначення як їх контурів, так і суті.

Ідеться про "автобіографічне написання історії" (А. Фінк), коли суб'єкт виступає не як зображене, а як сам процес зображення. Для нього не існує іншої реальності, аніж та, що піддається осмисленню, ще не ставши предметом досвіду. В основі лежить принцип взаємозумовленості історичної конструкції та конституювання суб'єкта — "їх дискурсивний характер, тобто конфігурація суб'єкта в межах його свідомих і несвідомих аспектів розуміння та сигніфікації, які, у свою чергу, допущені в історичні та соціокультурні дискурси, вписування суб'єкта в контекст, який, будучи дискурсивно сучасною чи минулою реальністю, уже давно семіотизований і закодований, отже, віддавна втягнутий у процес тлумачення"¹³. Розвиток суб'єкта та його досвіду пов'язаний із нарративним процесом, у межах якого відбуваються спроби зрозуміти й пояснити. "Сенс виникає в історіях, розказаних суб'єктом собі та іншим про себе та про інших, і у тих, які розповідаються йому. Це стосується як автобіографічних, так і світових проектів. Автобіографія, як і життя — основний момент, з яким вона пов'язана, — автентичні настільки, наскільки вони переплетені з фіктивним началом, що продукується суб'єктом... Автентичність коріниться не в емпіричній доведеності; вона служить не передумовою, а метою акту сигніфікації суб'єкта"¹⁴. Тому автобіографічні спогади, що відображають власну історію в переплетенні художніх і реальних елементів, і при цьому

⁹ Fink A. Autobiographisches Schreiben nach dem Ende der Autobiographie. — Berlin, 1999. — S. 16.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid. — S. 17.

¹² Ibid. — S. 19.

¹³ Ibid. — S. 80.

¹⁴ Ibid. — S. 81.

через написання продовжують її, — автентичні. У цьому сенсі слід також розуміти запропоноване К.Вольф поняття “суб’єктивної автентичності” як “сигнатуру певної манери написання”, яку письменниця прагне реалізувати впродовж усієї своєї творчості. Пояснюючи власний творчий метод, вона говорить про напруженість, що існує між суб’єктом, який пише, і предметом, про який він пише. Між ними відбувається діалог; текст виникає як простір обміну й циркуляції, і, як наслідок, автор повністю віддає себе матеріалу, готовий зважитися на втрату влади над текстом. Перетворення, яких зазнають матеріал та автор, вважає К.Вольф, непередбачувані та несподівані навіть для суб’єкта, що пише. Передумовою набуття нового досвіду служить допитливість і готовність відійти від суворої життєвої послідовності, здатність порушити традиційність автобіографічного письма. Минуле й сучасне мають бути зображеними в їх взаємозближенні, в їх взаємовпливі та взаємопереплетенні. Тому, скажімо, роман “Образи дитинства” прочитується як твір про складні взаємозв’язки історичних періодів, про зустріч із минулим, що відбувається знову й знову, бо минуле виникає тоді, “коли у спогад вривається сучасність”. 1994 року К.Вольф зазначила, що тепер вона написала б роман зовсім по-іншому, адже “з того часу моє дитинство змінилося в мені”¹⁵. “Той, хто не може існувати по-іншому, аніж пишучи про те, що відбувається в досвітньому просторі тексту, де життя й написання взаємопов’язані, отримує, очевидно, найважливіший досвід про самого себе; він перебуває в постійному процесі формування, зміцнення, розщеплення, піддавання сумнівам набутого досвіду”¹⁶.

У романі “Образи дитинства” завдяки спогадам зникають часові межі між реальністю та художньою вигадкою, життям і творчістю. Стираються чіткі обриси героїв, у різних варіаціях відбувається маятниковий рух між віддаленим і близьким. Займенникова розщепленість маркує моменти збігання та принципової відчуженості оповідача й героїв. При цьому спроби пізнати себе в минулому, щоб не піддатися гріху “небажання знати правду про саму себе”, наштовхуються на досвід відчуженості, бо спогади, замість того, щоб зміцнити суб’єкт, відкривають безодні. Відчутною стає екзистенційна невпевненість, викликана сумнівами щодо розуміння реальності. Виникає питання: як узгодити подібну дестабілізацію власної позиції з автобіографічним письмом, мета якого — з’ясувати, що відбувається із самим собою. В основі спроб відтворення самопортрета в романі “Образи дитинства” лежить деструктивний момент — що більше ти наближаєшся до самого себе, то далі відходиш, і лише віддалення уможливорює шанс наближення, служить передумовою того, що суб’єкт, який пише, зможе сприймати історію як власну. Автобіографічний акт, який в основі своїй відображає порушення ідентичності, оскільки означає для суб’єкта втрату твердого ґрунту під ногами, — це водночас єдиний шлях знову відчутти міцну опору, це повільний “процес із можливостями наближення маленькими кроками, що ведуть через незнайомі місця, перебуваючи в яких, легше й вільніше говорити”¹⁷. К.Вольф так пояснює “почуття відчуженості щодо свого дитинства”: “Важко окреслити це конкретним днем, але з точно визначеного моменту певного часового періоду я перестала бути тою самою особою, я втратила почуття, що це була я, яка це думала, говорила чи робила”¹⁸. Цей розрив зумовлює переконання письменниці в тому, що тема “непереборного минулого” залишається недостатньо розробленою в літературі. Запитання, чи “вірите ви, що людина може суттєво змінитися?”, залишається без відповіді, адже К.Вольф зрозуміла, що розрахунок із минулим відбувся не на рівні критичного переосмислення, що могло б забезпечити можливість ідентифікації з ним, а внаслідок насильницького масового витіснення. Усе, що не відповідало образу “нової людини”, було стерте чи надійно заховане в безмежних закутках пам’яті. К.Вольф називає це “ерою універсальної втрати пам’яті”¹⁹. Забувається не лише колективна історія, а й особиста. “Очевидно, нам для

¹⁵ *Wolf Cb.* Unerledigte Widersprüche. Gespräch mit Therese Hörnigk // Christa Wolf: Im Dialog. Aktuelle Texte. — München, 1994. — S.25.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Wolf Cb.* Kindheitsmuster. — Darmstadt; Neuwied, 1982. — S. 347.

¹⁸ *Wolf Cb.* Die Dimension des Autors. Essays und Aufsätze, Reden und Gespräche 1959-1985. — Berlin, 1990. — Bände 2. — S. 814.

¹⁹ *Wolf Cb.* Kindheitsmuster. — S.144.

життя необхідні згода та підтримка з боку фантазії, — пише К. Вольф в “Уроках читання та письма”. — Інакше кажучи, гра без будь-яких правил. Але в нас відбувається і ще дещо: щоденно, щогодинно проходить, підкрадаючись, майже неунікний процес закаменіння, скам’яніння, звикання. Його головною жертвою стає пам’ять”²⁰. Як наслідок, кожна людина перетворюється на власника “колекції різнокольорових медальйонів із підписами під ними. Медальйони бувають або смішні, або потворні. Принагідно їх дістають і показують іншим людям, тому що нам потрібно, щоб хтось підтвердив наше власне заспокійливе відчуття: красиво це чи потворно, добре чи ні. Для пам’яті ці медальйони — те саме, що для туберкульозного хворого запружена каверна чи для моралі упередження, колись бурхливі, а тепер притлумлені ізоляцією життєві плями. Раніше було боязно доторкнутися до них, щоб не обпекти пальці, тепер вони холодні й гладенькі, деякі з них майстерно відшліфовані, над найціннішими довелося працювати тривалий час, адже слід багато чого збагнути й багато чого переоцінити, перш ніж зможеш бачити себе завжди й усюди у справжньому світлі: ось для чого вони необхідні нам, ці медальйони”²¹. Саме тому, очевидно, модель автобіографічного письма К.Вольф заснована на амбівалетних поняттях пізнання минулої себе через дистанціювання від самої себе, адже лише екзистенційна невпевненість у собі уможливорює в автобіографічному акті проект власних образів, у яких суб’єкт дістає нагоду пізнати себе.

Для цього необхідна готовність відкритися, надати себе повністю в розпорядження матеріалу. “Такий метод написання, однак, означає драматичне посилення почуття самовідчуження. Якщо формування ідентичності та зміцнення історичних образів, як колективного, так і індивідуального історичного досвіду, уможливується тим, що, будучи відокремленим і підпорядкованим, як відчужене розглядається те, що не піддається інтеграції ідеалом-я і перебуває в суперечності з тими ролями, що їх виконує окремий індивід у суспільному та особистому житті, тоді в суперечці з минулим конфронтація з витісненим приводить до виникнення сумнівів щодо ідентичності, яка постала внаслідок витіснення”²². Оповідачка в романі зовсім невпевнена, якого масштабу відповідальність вона несе за своє минуле, і це особливо ускладнює пошуки ідентичності. “Щоразу, коли їй вдавалося звільнитися від вини, вона відчувала, що десь дуже глибоко в ній знову народжувалося питання, і що відповідь на нього цього разу була іншою, і ще іншою — наступного разу, аж доки в бездонному кратері загрожувала зникнути будь-яка впевненість у самій собі”²³. Насправді ж відстань між правдою та обманом, жертвою й катом не така вже й велика. Ідеться про межові зони між гуманним і тваринним. Страх виникає з безоднь спогадів, коли оповідачка усвідомлює, як легко дитина Неллі змінювала “співчуття до слабких і підкорених на ненависть і страх”²⁴. Перенесення власної історії на папір викликає страх, але водночас служить засобом його подолання. К. Вольф пише власну історію, щоб перебороти страх перед самою собою. “Ще не визволені, опановані страхом території” — це передісторія, міф, час перед історією. “Передісторія охоплює все ще неописане, ті моменти, які стануть історією лише через їх наративацію. Написання історії, історіографія, як і автобіографія, написання як розповідь історій переплетені одне з одним”²⁵.

Самопізнання в цьому випадку не означає повернення до власної суті. Оповідь — єдине, у чому оповідачка впевнена. “Самість, яку вона відкриває, не безумовна, а виникає лише *post factum* у її словах. Самопізнання медіальне, що, однак, свідчить не про те, що оповідачка за допомогою текстів, які вона створює, впізнає себе в дитині Неллі, а про те, що це — те місце, де зустрічаються Неллі та сучасне Я оповідачки. Лише в процесі текстового посередництва виявляються ідентифікаційні моменти. В одному із снів оповідачка мусить визнати: “Ти не маєш жодного шансу колись потрапити додому”. Батьківщини більше не існує, замість неї — текст, навіть якщо він видається доволі

²⁰ Вольф К. От первого лица. Несостоявшиеся романы. Франкфуртские лекции. — С. 56.

²¹ *Ibid.* — С. 56.

²² Fink A. Autobiographisches Schreiben nach dem Ende der Autobiographie. — С. 96.

²³ Wolf Ch. Kindheitsmuster. — С. 59.

²⁴ *Ibid.* — С. 151.

²⁵ Fink A. Autobiographisches Schreiben nach dem Ende der Autobiographie. — С. 99.

непридатною для проживання глибокою печерою, “зі скелястих стін якої крапає, страшні провалля спогадів підстерігають там”. Однак глибоко в безодні оповіді сяє “кволий проблиск виходу”, “момент надії”²⁶. Отже, автобіографічна діяльність конститує досвід. Засвоєний як післядія, він інтегрується у власну історію. Вона ж, виникаючи на основі автобіографічних записів, не повторює пережитого фактично, а уможлиблює його прочитання як набутого досвіду, для якого розрив у часі — основоположний. Те, що оповідачка впізнає себе у своїй історії, говорить про автентичність пригаданого. Ідеться про відтворення спогадів як досвіду в його суб’єктивній автентичності, тобто в поєднанні життя й творчості, минулого й майбутнього, фактичного та вигаданого.

Наративний автобіографічний досвід лежить в основі більшості творів К.Вольф, зокрема таких, як “Роздуми про Крісту Т.”, “Немає місця. Ніде”, “Літній етюд”. Діалогізуючи власне життя, письменниця оголює важливі механізми та структури взаємодії суб’єктивності й історичності.

Прикметний щодо цього соціально-історичний комплекс проблем, безпосередньо пов’язаний з біографією К.Вольф, — дискурс НДР. Одна з найвизначніших письменниць східної Німеччини, вона повністю ідентифікує себе з країною, у становленні та розвитку якої бере активну участь; лише поступово під тиском обставин прокидається відчуття подвійності свого життя. Тексти письменниці, що належать до 80-х років, засвідчують існування “межового простору”, альтернативної форми життя, якою стає для неї художня творчість (“література як замітник інших можливостей самореалізації, яких ми були позбавлені”²⁷).

В автобіографічному творі “Одного дня щороку. 1960-2000” (2003 р.) К.Вольф продовжує практику зіставлення різних часових відрізків, подаючи у формі щоденника опис одного дня — 27 вересня — упродовж сорока років. Текст презентує конфігурацію часового досвіду, переданого за посередництва дискурсу оповідача, основна функція якого — акт рефлектуючого судження. “Як виникає життя? Це запитання турбує мене вже давно. Чи ідентичне життя з часом, який неухильно й усе ж загадково минає? У той час, коли я пишу це речення, проходить час; водночас виникає — і минає — невеликий період мого життя”²⁸. Перепоною на шляху невинної втрати буття і покликані стати записи оповідачки. “Я сподіваюся все ж, що коли я пунктуально й регулярно оприлюднюватиму стан справ, то з часом виникне щось на зразок діагнозу: вираження мого бажання бачити наскрізь відносини, людей і передусім мене саму. Я записую, починаючи часто того самого дня і продовжуючи протягом наступних декількох днів, усе, що я того дня переживала, думала, відчувала, спогади, асоціації, а також події, що відбуваються у світі і які захоплювали мене, політичні процеси, які мене стосувалися, стан країни, в якій я жила до 1989 року, і те, що було непередбачуваним — розпад НДР і перехід до іншого суспільства, до іншої держави, — пояснює К. Вольф. — І звичайно віддзеркалюються мої інколи раптові, але частіше поступово змінені ставлення до всіх цих комплексних складних процесів: конфліктні, атакуючі суперечки. У цьому сенсі ці записи — більше, ніж матеріал, вони стали певною мірою свідченням мого розвитку. Я була змушена протистояти спокусі виправити попередні неправильні рішення та несправедливі оцінки”²⁹. Суб’єктивний досвід як післядія знову набуває форми як діалогічна структура. Прикметно те, що автобіографічний дискурс К.Вольф настільки співзвучний суспільному, що вона стала знаковою постаттю в історії НДР. Письменницю переслідує відчуття спорідненості з країною й водночас 1979 року вона пише: “Я також більше не розумію, як я могла раніше з цим жити. Сьогодні вся ця країна тисне мені на плечі і лише інколи я звільняюся від цього... Звідки, власне, непорушна ідентифікація з цією країною? Чому не можна цього позбутися?”³⁰

Попри активну позицію у справі “розбудови соціалістичного суспільства”, К.Вольф часто приймала сміливі рішення, які приводили до її ізоляції й відчуття затиснутості

²⁶ *Wolf Ch.* Kindheitsmuster. — S. 322.

²⁷ *Wolf Ch.* Ein Tag im Jahr. 1960-2000. — München, 2003. — S. 264.

²⁸ *Ibid.* — S. 5.

²⁹ *Ibid.* — S. 6–7.

³⁰ *Ibid.* — S. 252.

обставинами. “Так уже сталося, що я все ще відчуваю зв’язок, але жодної залежності, — зазначає вона в 1989 р. — Завдяки цьому ситуація, в якій наша країна перебуває, для мене не така катастрофічна, як для інших. Справжній біль я пережила набагато раніше, коли війська Варшавського договору вступили в ЧССР; і ще раз у 1976 році, коли я зрозуміла, що все ще плакала надію, яка була тоді знищена”³¹. Після протестів, викликаних позбавленням громадянства В.Бірманна, К.Вольф зазначала: “Ми не бачили альтернативи в жодній іншій країні. До того ж, у мені горів інтерес лише до цієї. Гостре тертя, що веде до продуктивної іскри, я відчувала лише тут [...]. Це основа, на якій я пишу”³². Розрив із цією країною сприймається авторкою як загроза руйнування особистості. Рятівним залишається створення особливого поетичного ландшафту, де б перенасиченість проблемами та перенавантаженість конфліктами набули діалогічного мовного вираження. “Який народ, і передусім, який великий народ упевнений у своїй ідентичності? Який народ достатньо суверенний, щоб враховувати у своїй сучасності також помилковий розвиток, враховувати злочини у своєму безпосередньому минулому як попередження про загрозу небезпеки чи як повчання?.. У ці неопрацьовані психічні зони, компенсуючи, вривається, я впевнена в цьому, прагнення до насильства; з них, *також* із них, народжуються в Новому часі війни. Виходячи з цього, згідно з лінійною логікою, непереможене, необдумане, невисловлене, нерозкажане та незрозуміле й далі породжує зло”³³. Говорити за тих, хто позбавлений мови, стало важливим завданням К.Вольф.

Автобіографічне оповідання письменниці “Що залишається” — ще одне свідчення складного процесу пошуків мови, яка конституює суб’єкт. Саме запитання “що залишається?” не дає авторці змоги вчасно оприлюднити правду, яка переводиться в модус пам’яті та пригадування. Короткий текст, написаний 1979 року та опублікований через десятиліття, розповідає про бажання та неможливість відмежуватися від цього запитання. Ідеться знову про відповідний спосіб поведінки, зумовлений страхом. “Тільки не боятися” — цим реченням оповідачка намагається захиститися від людей, які стежать за нею; найімовірніше — це працівники служби державної безпеки. Однак в оповіданні акцентується увага не стільки на цьому факті, скільки на реакції на постійну, але приховану обсервацію. Для тексту К.Вольф прикметна безумовна ідентифікація оповідача з розказаним ним і водночас критичний і дистанційований аналіз того, про що йдеться: “Ти думаєш, що я вважаю себе зовсім іншою? Вони хочуть, щоб я стала подібною до них, бо це єдина радість, що залишилася в їхньому бідному житті: робити інших схожими на себе”³⁴.

З подібних позицій письменниця осмислює й німецьку осінь 1989 року — прославляє позбавлений насилля діалог різних суспільних сил при реорганізації НДР і водночас сумує з приводу короткотривалості прогресивних змін.

У пізніших творах життєвий досвід цього періоду не перетвориться для К.Вольф на “медальйони”. Вона протоколюватиме його в щоденнику з метою самополемики, а як тільки стане можливий доступ до актів служби безпеки, опублікує їх і зголоситься до публічних розмов на цю тему. “Хтось заохочує мене описати мій стан з моменту ознайомлення з актами, особливо з моїми. Я намагаюся відкрито, наскільки це можливо, говорити про різні стадії, про перший шок, переляк від самої себе, сумніви щодо можливостей у період загальної штазі-істерії розраховувати на диференціацію в суспільстві, щодо небезпеки ідентифікувати себе з характеристикою, про яку я дізналася в суспільстві, щодо терапії творчістю й поступового звільнення від депресії — аж до теперішнього стану”³⁵. Автобіографічна творчість письменниці демонструє набуття нею вміння боротися зі стражданнями, формування особливої мови рухів, жестів, тіла як можливості вираження невисловленого. “На одну-дві години чи навіть на довше в мені зникає це вже неусвідомлене тривале відчуття “надто пізно”, під впливом

³¹ *Wolf Cb. Essays / Gespräche / Reden / Briefe 1987-2000.* — München, 2001. — S. 216.

³² *Ibid.* — S. 215.

³³ *Wolf Cb. Ein Tag im Jahr. 1960-2000.* — S. 290.

³⁴ *Wolf Cb. Was bleibt. Erzählung.* — Hamburg; Zürich, 1992. — S. 69 – 70.

³⁵ *Wolf Cb. Ein Tag im Jahr. 1960-2000.* — S. 518.

якого я живу, — пише К. Вольф 27 вересня 1990 р., — ... існує щось на зразок вільного життя, а не в ярмі фальшивих, нищівних потреб”³⁶. Отже, завдяки письму авторка наближається до межі, за якою містяться внутрішня таємниця, неприємності й помилки, оприявнивши які, вона робить крок до самої себе.

Проблема жіночої ідентифікації, що порушується в прозі К.Вольф, означає для письменниці відкриття глибоких міфологічних структур самосвідомості. В “Аварії” вона зазначає: “Я боюся безодень у мені самій, що означає: під моїм черепом”³⁷. Суб’єктивна ідентифікація в цьому випадку означає певну рівновагу між розрізненням та ідентичністю. Процес диференціації “я” базується на певній діалогічній структурі, що виступає посередником між чужим і власним, отже, присутність іншого в собі не призводить до конфлікту. В оповіданні “Касандра” К.Вольф проблематизує три моменти індивідуальної ідентичності, суспільної заангажованості й жіночої свідомості: “Я думаю, необхідно справді почати з того, щоб пізнати себе, допустити себе, подивитися на себе й витримати це. Це було б дуже індивідуальною відповіддю на те, що ми можемо”³⁸. Початкова ідентичність жіночого “я” в прозі письменниці нав’язана авторитарною структурою, тому поступово гетерогенність переживається як досвід відчуженості, а саме як керування іншими її бажаннями, особливо її політичним мисленням. Нова інтеграційна модель формує суб’єктивність зовсім по-іншому — через простір мовної рефлексії. Ідентичність, гарантована чоловічим принципом, має бути замінена соціально-свідомою суб’єктивністю, яка толерує гетерогенне в соціальній та індивідуально-психічній сфері. Автобіографічна творчість К.Вольф основана саме на такій моделі.

Специфічність жіночої ідентичності пов’язана з тілесним досвідом. Тіло — носій страждання. К. Вольф часто зосереджує увагу на зображенні тілесного болю, хвороби, що співвідносяться з переломними моментами історії (“Касандра”, “Немає місця. Ніде”, “Аварія”, “На власній шкірі”). Мова тіла — особлива, інша мова й водночас мова іншого. Роздуми про те, як тіло і його досвід стають гарантом ідентичності, інстанцією правди, прикметні для повісті “На власній шкірі”.

Здатність до самопізнання, на думку К. Вольф, — це специфічно жіноча риса, невластива чоловікам, що схильні до самозамилування, “до самовіддзеркалення”. Розгортання такої, визнаної як жіноча, однак не обмеженої цим суб’єктивності і її можливостей інтерсуб’єктивної діяльності — така тема автобіографічної творчості письменниці. У діалогічній структурі жіноча суб’єктивність виявляє свою специфіку й навіть свій утопічний потенціал. Це параметри критичної саморефлексії, що уможлиблює мовне вираження невисловлюваного.

Отже, розповідь власної життєвої історії стає актом самоусвідомлення та самоінтерпретації. Автобіографічне письмо служить суттєвим фактором формування суб’єкта, у вужчому сенсі — творення його ідентичності. У цьому зв’язку основоположною виступає наративна ідентичність. В оповідній практиці пошуків ідентичності для К. Вольф важливі обидва концепти, на яких ґрунтується оповідна перспектива: континуїтет і когерентність. Когерентність стосується рівня діакронії, обмеженої в часовому вимірі ситуації. Континуїтет посилається на синхронний рівень творення ідентичності, розкриває її біографічно-часовий вимір, єдність і конститування самості в часі. Отже, у формуванні ідентичності беруть участь усі часові рівні: сучасність як платформа для конструювання, майбутнє, в яке спрямовуються можливі проекти ідентичності й у відповідності до якого інтерпретуються сучасне й минуле, а також пригадане минуле, яке пропонує основу актуальної для свого часу версії життєоповіді.

³⁶ *Ibid.* — S. 486.

³⁷ *WolfCb. Störfall: Nachrichten eines Tages.* — Darmstadt; Neuwied, 1987. — S. 46.

³⁸ *Documentation: Christa Wolf // German Quarterly.* — № 57. — 1984. — S. 106.